

ԽՈՐԻԿՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ

ԵԳԻՊՏՈՍ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՍԱՏՐԱՊԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Պարսից սատրապությունների ցանկում եգիպտականն այն բացառիկ վարչական միավորներից մեկն է, որի մասին հույն պատմիչ Հերոդոտոսը և մյուս անտիկ հեղինակները պահպանել են բազմաթիվ տեղեկություններ: Ստորև կքննենք եգիպտական սատրապության վերաբերյալ հին աղբյուրների այն պատմաաշխարհագրական տեղեկությունները, որոնց լույսով հնարավոր կդառնա վերականգնել Աքեմենյան տերության այդ կարևոր և ընդարձակ սատրապության վարչական կացության և տարածքի պատկերը:

Չնայած Քսենոփոնը Եգիպտոսի գրավումը վերագրում է Կյուրոս Մեծին¹, սակայն պարսկական զորքերը միայն մ. թ. ա. 525 թվականի ամռանն են գրավում Եգիպտոսը՝ Մուրրայան, և օգոստոսին Կամբյուսեսը պաշտոնապես հռչակվում է Եգիպտոսի թագավոր՝ հիմք դնելով փարավոնների XXVII հարստությանը. այդուհետ Կամբյուսեսը և պարսից հաջորդ արքաները Եգիպտոսում իրենց սկսեցին հորջորջել «Արքա Եգիպտոսի, արքա երկրների» տիտղոսով²: Եգիպտոսից հետո Կամբյուսեսը գրավում է Ամոնի օազիսը և Նուբիայի՝ եթովպացիների երկրի՝ Եգիպտոսին սահմանակից հատվածը՝ հասնելով մինչև Նեղոսի Երկրորդ ջրվեժներ³: Այդուհանդերձ, Քուշը՝ Նուբիան, Բեհիսթունի ար-

¹ Քսենոփոն, Կյուրոպեդիա, թարգմ.՝ Ս. Կրկյաշարյանի, Եր., 2000, էջ 358-359, 366-367:

² Atkinson K. M. T., The Legitimacy of Cambyses and Darius as Kings of Egypt, "Journal of the American Oriental Society", Vol. 76, No. 3, 1956, p. 167.

³ Фрай Р. "Наследие Ирана", Москва, 1972, стр. 126; Дандамаев М. А. "Политическая история Ахеменидской державы", Москва, 1985, стр. 59, 61-62; Cook J. M., The Rise of the Achaemenids and Establishment of their Empire, "The Cambridge History of Iran", Vol. 2, 1985, p. 214; Bresciani E., The Persian Occupation of Egypt, "The Cambridge History of Iran", Vol. 2, 1985, p. 502; The Oxford History of Ancient Egypt, ed. by I. Shaw, 2000, p. 374; Briant P., From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire, translated by P. T. Daniels,

ծանագրության մեջ դեռևս չի հիշատակվում և ավելի ուշ միայն Դարեհ Ա-ի՝ Պերսեպոլիսի արձանագրություններում է այն նշվում, այսինքն՝ վարչական առումով այն Եգիպտոսին միացվում է ավելի ուշ: Լիբիայի՝ Փուտի նվաճումը նույնպես վերագրվել է Դարեհ Ա-ին, սակայն կարծում ենք, որ մինչ այդ Կամբյուսեսը կարողացել էր գրավել այն⁴: Եգիպտոսի նվաճումից հետո եգիպտացիներն իրենց էթնիկական անվանումով *Misirāja* հաճախ են հիշատակվում Միջագետքի բնակավայրերում⁵:

Հերոդոտոսը Աքեմենյան տերության VI սատրապության մասին գրում է. «Եգիպտոսից և Լիբիայի, Կյուրենեի ու Բարկայի՝ Եգիպտոսին հարող մասերից, որոնք ընդգրկված էին եգիպտական նահանգի կազմ, ստացվում էր յոթ հարյուր տաղանդ, չհաշված Մոյրիս լճի ձկնորսությունից ստացվող արծաթը: Ահա այդ արծաթից և իբրև հարկ վերցվող ցորենից բացի (այդ երկրից) ստացվում էր յոթ հարյուր տաղանդ: Քանզի Մեմփիսի Սպիտակ բերդում հաստատված պարսիկների և նրանց վարձկանների համար վերցվում էր տասներկու բյուր մեդիմնոս (1 մեդիմնոսը=52,53 լիտր - Հ. Խ.) ցորեն: Սա վեցերորդ նահանգն էր»⁶:

Առաջին ենթադրությունն այն է, որ եգիպտական սատրապությունը՝ Մեմփիս կենտրոնով⁷, եղել է ընդարձակ և հարուստ սատրա-

Winona Lake, Indiana, 2002, pp. 53-55; Ray J. D., Egypt 525-404 B. C., The Cambridge Ancient History, Vol. IV, 2006, p. 260. Դարեհ Ա-ն Եգիպտոս է գալիս մ. թ. ա. մոտ 518 թվականին (տե՛ս Kaper O. E., Petubastis IV in the Dakhla Oasis: New Evidence about an Early Rebellion against Persian Rule and Its Suppression in Political Memory, in: Political Memory in and after the Persian Empire, ed. by J. M. Silverman and C. Waerzeggers, Atlanta, 2015, p. 139), այսինքն՝ համապետական վարչական վերափոխումները դեռևս չէին ավարտվել: ⁴ Дандамаев М. А., նշվ. աշխ., էջ 62: Cameron G. G., Darius, Egypt, and the “Lands beyond the Sea”, Journal of Near Eastern Studies (այսուհետև՝ JNES), Vol. II, 1943, pp. 309-310.

⁵ Дандамаев М. А. "Месопотамия и Иран в VII-IV вв. до н. э.: Социальные институты и идеология", Санкт-Петербург, 2009, стр. 333, 361.

⁶ Հերոդոտոս, Պատմություն ինը գրքից, թարգմ.՝ Ս. Կրկյաշարյանի (այսուհետև՝ Հերոդոտոս), Եր., 1986, III, էջ 91:

⁷ Olmstead A. T., History of the Persian Empire, Chicago, 1960, p. 89; Bresciani

պություն՝ ընդգրկելով Եգիպտոսին հարակից տարածքներ, որոնք հարկատվության չափով զիջել են միայն բաբելոնական և հնդկական սատրապություններին: Ընդ որում առանձին աղբյուրներից պարզվում է, որ այս սատրապությունը պարսից արքունիքի և բանակի համար կատարում էր բազմաթիվ այլ պարտավորություններ, օրինակ՝ աղ և ջուր էր տրամադրում պարսից թագավորի սեղանի համար⁸:

Սուզայի (Սուսայի, Շոշի) արձանագրություններից մեկում (DSf) Դարեհ Ա-ն հայտնում է, որ Սուզայի պալատի կառուցման համար արծաթը և էբենոսափայտը բերվել են Եգիպտոսից, իսկ փղոսկրը՝ Եթովպիայից: Եգիպտացիները նաև հայտնի էին որպես ոսկերիչներ, փայտագործներ, որմնագարդարներ⁹: Մեծ թվով եգիպտացիներ, ներկայացնելով հասարակական տարբեր շերտեր, ապրում էին Աքեմենյան տերության սրտում՝ Միջագետքում¹⁰:

Բացի Եգիպտոսից, VI սատրապության մեջ հիշատակվում են Լիբիան, Կյուրենեն և Բարկան, որոնք տարածքով միասին վերցրած զիջում էին Եգիպտոսին: Վերջին երկուսը ներկայացնում էին համանուն քաղաքներ՝ շրջակա տարածքներով¹¹: Հերոդոտոսը հայտնում է, որ լիբիացիները, կյուրենացիներն ու բարկայցիները առանց կովի հանձնվում են Կամբյուեսին¹²: Ընդհանուր առմամբ Կյուրենեն և Բարկան¹³ նույնպես Լիբիայի մասերն են եղել¹⁴:

Կյուրենեի մեջ էին մտնում Պլատեա կղզին (Բոմբա ծովածոցի

E., The Persian Occupation of Egypt, p. 518.

⁸ Дандамаев М. А. "Ахеменидская империя: социально-административное устройство и культурные достижения", Санкт-Петербург, 2013, стр. 145-146.

⁹ Kent R., Old Persian. Grammar. Texts. Lexicon. 2nd ed., New Haven, 1953, p. 143.

¹⁰ Дандамаев М. А. "Месопотамия и Иран в VII-IV вв. до н. э.", стр. 333-337, 361.

¹¹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 181-182:

¹² Անդ, III, 13; IV, էջ 165:

¹³ Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Pars I, Lipsiae, 1828, I, 68, p. 93.

¹⁴ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., IV, էջ 156; 159-160; 199; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Pars I, III, 49, pp. 271-272.

կղզիներից մեկը¹⁵), Մենելասոսի նավահանգիստը (թերևս Մարսա Գաբեսը կամ Մարսա էլ-Աորան¹⁶) և Ազիրիսը (Վադի էլ-Իսալիգի գետաբերանում¹⁷), այսինքն՝ ծովափնյա շրջանները, իսկ Բարկայի մեջ՝ Տաուքեյրա քաղաքը (ներկայիս Թոքրան¹⁸)¹⁹: Համաձայն Ստրաբոնի՝ Կյուրենեի կամ Կյուրենասիկայի (Հինգ քաղաքների երկիր²⁰) սահմանն արևելքում սկսվել է Կատաբափմայից, որտեղ վերջանում էր Եգիպտոսի սահմանը²¹: Բարկայի սահմանն արևմուտքում հասել է մինչև եվհեսպերիտների երկիրը²²՝ ներկայիս Բենգազին²³: Դարեհ Ա-ն գերեվարված բարկացիներին վերաբնակեցնում է Բակտրիայի գյուղերից մեկում, որը հայտնի էր Բարկա անունով²⁴: Բարկան՝ հելլենիստական Պտղոմայիսը²⁵, որի ավերակները գտնվում են Մեդիմետ էլ-Մարջի մոտ²⁶, հիմնադրել էին կյուրենացիները մ. թ. ա. VI դարի կեսին:

Քսերքսեսի Հելլադա արշավող բանակին եգիպտացիները տրամադրել էին երկու հարյուր նավ՝ զիջելով միայն փյունիկեցիների և պաղեստինյան սիրիացիների՝ երեք հարյուր նավից կազմված նավատորմին: Ընդ որում եգիպտական նավատորմի հրամանատարը

¹⁵ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, ed. by O. Murray, A. Moreno, New York, 2007, p. 678.

¹⁶ Անդ, էջ 696:

¹⁷ Անդ, էջ 686:

¹⁸ Անդ, էջ 698:

¹⁹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., IV, էջ 169; 171; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. III, Lipsiae, 1826, XVIII, 20, p. 247.

²⁰ Pliny, Natural History, Vol. II, with an English translation by H. Rackham, Cambridge-Massachusetts-London, 1947, Loeb Classical Library, V, 31, p. 240.

²¹ Страбон. География в 17 книгах, перевод, статья и комментарии Г. А. Стратановского. Ленинград, 1964, стр. 737.

²² Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., IV, 171; 204; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. III, XVIII, 20, p. 247.

²³ Cameron G. G., Darius, Egypt, and the “Lands beyond the Sea”, p. 312; Olmstead A. T., History of the Persian Empire, p. 149.

²⁴ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., IV, էջ 204:

²⁵ Страбон. стр. 769; Pliny, V, 31, p. 240.

²⁶ Скилак Кариандский, Перипл обитаемого моря, Вестник древней истории, 1988, № 2, стр. 269.

Քսերքսեսի հարազատ եղբայր Աքեմենեսն էր²⁷, ինչը, թերևս, վկայում է այն մասին, որ վերջինս նաև Եգիպտոսի սատրապն էր: VI սատրապության ժողովուրդներից միայն լիբիացիներն էին առանձին հրամանատարությամբ տրամադրել հետևազոր և հեծելազոր²⁸:

Հերոդոտոսի հաջորդ տեղեկություններն արդեն հնարավորություն են տալիս հստակեցնելու եգիպտական սատրապության սահմանները: Պատմիչը տարբեր աղբյուրով հիշատակում է եգիպտական նշանավոր քաղաքներ Թեբեն և Հելիոպոլիսը²⁹, Թելլ Հիսնը՝ Կահիրեից 12 կմ հյուսիս-արևելք³⁰:

Հերոդոտոսը հաճախ է հիշատակում Թեբեի մարզը³¹՝ Վերին Եգիպտոսի IV նոմոսը, որը, կապված լինելով նույնանուն քաղաքի հետ, երբեմն ընկալվում էր ավելի մեծ տարածքով՝ Ելեփանտինեից մինչև Ֆայում³², որտեղ էլ գտնվել է Հերոդոտոսի և անտիկ մյուս հեղինակների երկերում³³ հիշատակվող Մոյրիս լիճը³⁴, որը Ֆայումի մոտ գտնվող Բիրկետ Կարուն փոքր լիճն է³⁵: Թեբեական երկրում հիշատակվում են Նեապոլիս և Քեմմիս քաղաքները³⁶, որոնցից առաջինը համապատասխանում է հետագա Պտղոմայիսի տարածքին՝ ներկայիս Էլ-Մանշահին, երկրորդը՝ Պանոպոլիսն է³⁷ ներկայիս Ախ-

²⁷ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., VII, էջ 89; 97:

²⁸ Անդ, VII, էջ 71; 86:

²⁹ Անդ, II, էջ 3; 7:

³⁰ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 243.

³¹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 4; 42; 69; 91; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Lipsiae, 1828, I, 18, p. 22; Tuplin Ch., The Administration of the Achaemenid Empire, in: Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires: The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History, Oxford, 1987, pp. 123-124.

³² “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 245. Հմմտ. Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 15:

³³ Страбон, նշվ. աշխ., էջ 729, 746-747: Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Pars I, I, 51-52, pp. 71-73; Pliny, V, 50, p. 256.

³⁴ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 69:

³⁵ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 350.

³⁶ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 91:

³⁷ Страбон, նշվ. աշխ., էջ 749: Claudii Ptolemaei Geographia, edidit C. F. A.

միմը³⁸: Քեմմիս անունով կղզի Հերոդոտոսը հիշատակում է Դելտա-յում³⁹: Իսկ Մոյրիս լճից հարավ-արևելք հայտնի էր Կոկորդիլոսների քաղաքը⁴⁰ եգիպտական *Տճյւ*-ը՝ հելլենիստական և հռոմեական դա-րաշրջանի Արսինյոտոն պոլիսը կամ Արսինոյան, ներկայիս Մեդինետ էլ-Ֆայումը⁴¹:

Հերոդոտոսը Եգիպտոսի ծովափի երկարությունը արևելքից արևմուտք հաշվում է վաթսուն պարան (շուրջ 429,60 կմ)՝ Պլինթինետես ծովախորշից՝ հետագա Ալեքսանդրիա քաղաքի շրջանից մինչև Սեր-բոնիս լիճը՝ Սաբխետ էլ-Բարդավիլը⁴² Կասիոն լեռան մոտ⁴³: Նույն Հե-րոդոտոսը, նկատի ունենալով Ստորին Եգիպտոսը, հայտնում է, որ Եգիպտոսը տարածվել է արևելքում Արաբական լեռների և արևմուտ-քում՝ Լիբիայի կողմից, ավազաբլուրների⁴⁴, այսինքն՝ Լիբիական անա-պատի հյուսիսարևելյան հատվածի միջև: Հույն հեղինակը նաև հայտ-նում է, որ հոնիացիների համար Եգիպտոսը միայն Դելտան էր, իսկ ծովափը ձգվել է Պերսևսի աշտարակ կոչված վայրից մինչև Տարիքեյա՝ «ձկների աղման արիեստանոցները» Պելուսիայում⁴⁵: Ստրաբոնը Պեր-սևսի աշտարակը հիշատակում է Նեղոսի Բուքիտինյան⁴⁶ գետաբե-րանից արևելք՝ Ագնու-Կերասից հետո⁴⁷, իսկ Պելուսիան նույնանում է էլ-Ֆարամին, Պորտ Սայիդից 40 կմ դեպի հարավ-արևելք⁴⁸: Հերոդոտոսը Դելտան, սկսած ծովափից, հարավում հասցնում է մինչև Կերկասորոս

Noebbe, t. I, Lipsiae, 1843, IV, V, 72, p. 264.

³⁸ Gardiner A. H., *Ancient Egyptian Onomastica*, Vol. II, 1947, p. 40; “A Com-mentary on Herodotus Books I-IV”, p. 303.

³⁹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 156:

⁴⁰ Անդ, II, էջ 148-149:

⁴¹ Gardiner A. H., նշվ. աշխ., էջ 116:

⁴² “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, pp. 246-247.

⁴³ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 6:

⁴⁴ Անդ, II, էջ 8:

⁴⁵ Անդ, II, էջ 15, 113:

⁴⁶ Muller C., *Fragmenta Historicorum Graecorum*, Vol. I, Parisiis, 1841, p. 20, fr. 285.

⁴⁷ Страбон, նշվ. աշխ., էջ 739:

⁴⁸ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 252.

քաղաքը⁴⁹ ներկայիս էլ-Վարաքը՝ Կահիրեից հյուսիս-արևմուտք⁵⁰, որտեղից Նեղոսը երկատվելով մի հոսանքով ուղղվում է դեպի Պելուսիոն, իսկ մյուսով՝ դեպի Կանոբոս⁵¹ Աբուքիրից արևմուտք:

Պատմիչը հիշատակում է նաև Նեղոսի Սեբեննյուտյան, Սախյան կամ Տանիսյան⁵², Մենդեսյան և Բուկոլիկյան գետաբերանները⁵³: Նկատենք նաև, որ Հերոդոտոսն անձամբ եղել էր Դելտայում, և դա երևում է նրա բազմաթիվ տեղեկություններից, օրինակ, երբ խոսում է Սախ նշանավոր քաղաքի մասին⁵⁴, որը նույնանում է ժամանակակից Սա էլ-Հազարին⁵⁵, կամ էլ հիշատակում է Մենդեսյան մարզը⁵⁶: Կանոբոսյան⁵⁷ և Սեբեննյուտյան գետաբերանների միջև Հերոդոտոսը հիշատակում է Պրոտոպիտի կղզին⁵⁸, որի մասին հիշատակում են նաև այլ հեղինակներ⁵⁹: Այս կղզու վրա էր Արտեմիսի՝ Ատոր-Իսիսի տաճարով հայտնի Ատարբեքի քաղաքը⁶⁰ ներկայիս Կոմ Աբու Բիլլուն, որը Ստրաբոնի կողմից հիշատակված Ափրոդիտեի քաղաքն է⁶¹: Հիմնականում պատմիչը Դելտայում՝ հիշատակում է Բուբաստիս⁶² (ներկայիս Թեյ Բաստան), Բուսիրիս (ներկայիս Աբու Սիրի մոտ), Բուտո (ներկայիս Թեյ էլ-Ֆարայինի մոտ), Պապրեմիս (հյուսիսարևմտյան

⁴⁹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 97:

⁵⁰ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 252.

⁵¹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 15; 17:

⁵² Manetho, with an English translation by W. G. Waddel, Cambridge-Massachusetts-London, 1948, Loeb Classical Library, p. 22.

⁵³ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 17; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Pars I, I, 33, pp. 44-45.

⁵⁴ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 28; 59:

⁵⁵ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 257.

⁵⁶ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 42:

⁵⁷ Muller C., Fragmenta Historicorum Graecorum, p. 20, fr. 282.

⁵⁸ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 41:

⁵⁹ Фукидид, История. Пер. Ф. Мищенко. Москва, 2012, стр. 55-56; Страбон, стр. 740; Claudii Ptolemaei Geographia, edidit C. F. A. Noebbe, t. I, IV, VI, 49, p. 259.

⁶⁰ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 41:

⁶¹ Страбон, стр. 740, 749, 752.

⁶² Manetho, pp. 20, 34, 81.

Դելտայում), Անյուսիս (հյուսիսարևելյան Դելտայում՝ Հերակլեոպոլիսը՝), Նավկրատիս (հյուսիսարևմտյան Դելտայում, Կանոբոսյան գետաբերանի արևելյան շրջանում), Մոմենդիս (Կոմ էլ-Հիսնը արևմտյան Դելտայում⁶³), Անթյուլլա (Գյունեկոպոլիսը՝) և Արքանդրոս (տեղադրությունն անհայտ է)⁶⁴, Հերմոպոլիս (ներկայիս Աշմունեն՝ Կահիրեից հարավ) քաղաքները, որոնք պաշտամունքային կամ այլ հայտնի վայրեր էին⁶⁵: Այս վայրերի թվարկության մեջ պարզվում է, որ Բուտոն գտնվել է Արաբիայում⁶⁶, այսինքն՝ հյուսիսարևելյան Դելտայում, ինչը, թերևս, խոսում է այն մասին, որ Հերոդոտոսի ժամանակ Բուտոն եգիպտական սատրապության մեջ չէր: Հետաքրքիր է նաև, որ Հերոդոտոսն ամոնացիներին՝ Սիվա օազիսի կամ «Ամոնի կղզու»⁶⁷ բնակիչներին⁶⁸, որտեղ գտնվում էր Ամոն-Ջևսի պատգամախոսական տաճարը, համարում է եգիպտացի և եթովպացի գաղթականների խառնուրդ⁶⁹, ինչը նշանակում է, որ այստեղ եղել են նաև եթովպացիներ, որոնց համար նույնպես տաճարը եղել է սրբազան: Ավելի ուշ Արիանոսն Ամոնի օազիսը հիշատակում է Լիբիայի կազմում⁷⁰, ինչը ցույց է տալիս, որ վերջինս համարվել է լիբիական տարածք:

Հերոդոտոսի համար Վերին Եգիպտոսը սկսվել է Մեմփիսից հարավ, այն դեպքում, երբ Դելտայի շրջանը և Մոյրիս լճից հարավ ընկած տարածքը համարվել են Ստորին Եգիպտոս⁷¹: Ավելի կոնկրետ՝

⁶³ Ball J., *Egypt in the Classical Geographers*, Cairo, 1942, p. 18.

⁶⁴ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 97:

⁶⁵ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 59-63; 67, 97, 137, 163, 169; “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, pp. 277, 284, 309, 339, 373. Стів’ю նաև Скилак Кариандский, *Перипл обитаемого моря*, стр. 263.

⁶⁶ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 75:

⁶⁷ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 427.

⁶⁸ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 268; Colburn H. P., *Memories of the Second Persian Period in Egypt*, in: *Political Memory in and after the Persian Empire*, ed. by J. M. Silverman and C. Waerzeggers, Atlanta, 2015, p. 171.

⁶⁹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 42:

⁷⁰ Արիանոս, *Ալեքսանդրի արշավանքը*, «Ալեքսանդր Մակեդոնացի», Երևան, 1987, էջ 91-92:

⁷¹ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 13:

Ստորին Եգիպտոսը Հելիուպոլիսից հասել է մինչև Թեբե՝ Դիոսպոլիս⁷², որից հետո հիշատակված Ելեփանտինե քաղաքն արդեն Վերին Եգիպտոսում էր⁷³: Վերին Եգիպտոսում են հիշատակվում Թեբաիս երկրի Սյուենե քաղաքը՝ ժամանակակից Ասուանը⁷⁴, և Ելեփանտինեն՝ «Փղոսկրե քաղաքը»⁷⁵, որոնց միջև գտնվել են Կրոփի և Մոփի լեռները⁷⁶: Ելեփանտինեն գտնվել է Նեղոսի Առաջին ջրվեժի մոտ, որի շրջանում Հերոդոտոսը հիշատակում է նաև Տաքոմպոս⁷⁷ ներկայիս Ջերար կղզին⁷⁸, որը չի նույնանում Ստրաբոնի Փիլե կղզուն⁷⁹: Ելեփանտինեից հարավ ապրել են եթովպացիներ, որոնց մայրաքաղաքը Մերոեն էր⁸⁰ Բակարավիայի շրջանում:

Հերոդոտոսը Եգիպտոսի սահմանն արևմուտքում հասցնում է մինչև Մարեա⁸¹ և Ապիս քաղաքները⁸², որոնցից առաջինը գտնվել է Մարեոտիս լճից հարավ, իսկ երկրորդը նույնանում է Թապոսիրիսին՝ ժամանակակից Աբուսիրին⁸³: Հյուսիս-արևելքում՝ արաբների և ասորեստանցիների ուղղությամբ (ինչը գալիս էր դեռևս նախաաքեմենյան ժամանակաշրջանից), պարսիկները կայազոր ունեին Դափնեում՝ ժամանակակից Դաֆանան⁸⁴ Պելուսիայում⁸⁵:

⁷² Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Pars I, I, 15; 45, pp. 21, 64; Manetho, pp. 20, 34, 72, 124.

⁷³ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 9:

⁷⁴ Gardiner A. H., նշվ. աշխ., էջ 5:

⁷⁵ Անդ, էջ 2:

⁷⁶ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 28:

⁷⁷ Անդ, II, էջ 29:

⁷⁸ “A Commentary on Herodotus Books I-IV”, p. 259.

⁷⁹ Страбон, նշվ. աշխ., էջ 47, 741, 753, 755:

⁸⁰ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, 29; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Pars I, I, 33, p. 43; Africa W. T., Herodotus and Diodorus on Egypt, JNES, Vol. 22, No. 4, 1963, p. 255.

⁸¹ Фукидид, История, пер. Ф. Мищенко, Москва, 2012, стр. 53; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. I, Pars I, I, 68, p. 94; Ray J. D., Egypt 525-404 B. C., p. 259.

⁸² Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 18; 30:

⁸³ Ball J., նշվ. աշխ., էջ 17:

⁸⁴ Worp K. A., Observations on Some Military Camps and Place Names in Lower

Համաձայն Հերոդոտոսի՝ ամբողջ Եգիպտոսը բաժանված էր մարզերի՝ իրենց կառավարիչներով: Մարզերի առաջին խումբը՝ Բուսիրիայան, Սահիայան, Քենմիայան, Պապրեմիայան, Պրոսոպոտիս կոչված կղզին, Նաթոյի կեսը (Ստորին Եգիպտոսի XI նոմոսի կազմում⁸⁶), տեղադրվում է Դելտայի արևմտյան և կենտրոնական մասում: Երկրորդ խումբը՝ Թեբեյան, Բուբաստիայան, Ափթիսիայան (Ստորին Եգիպտոսի XIV նոմոսի կազմում), Տանիսիայան, Մենդեայան, Սեբեննոսիայան, Աթրիբիսիայան (Ստորին Եգիպտոսի X նոմոսի կազմում), Փարբաիսիայան (Ստորին Եգիպտոսի XI նոմոսի կազմում), Թմուիսիայան (այստեղ սխալմամբ է ներկայացված, քանի որ նույնանուն է Մենդեայանին), Օնուփիսիայան⁸⁷ (Տանթայից հյուսիս՝ Մեհալլաթ Մենուֆի շուրջը), Անյուսիայան (Դելտայի արևելյան հատվածում՝ Մենզալաի լճի հարավարևելյան անկյունում), Մյուեկփորիսիայան (Ստորին Եգիպտոսի XX նոմոսի կազմում), տեղադրվում է Դելտայի հարավային և արևելյան մասում⁸⁸:

Հերոդոտոսը հայտնում է, որ Կամբյուսեսը Եգիպտոսի հյուպարքոս էր նշանակել Արյուանդեսին⁸⁹, այսինքն, եթե նկատի ունենանք, որ VI սատրապությունը լայն առումով հայտնի էր որպես Եգիպտական սատրապություն, ապա Արյուանդեսը Եգիպտոսի սատրապն էր: Վերջինիս փոխարինել է Փերենդատեսը⁹⁰, իսկ նրան՝ մ. թ. ա. 484 թվականին⁹¹ Քսերքսեսի եղբայր Աքեմենեսը, որին Հերոդոտոսը հորջոր-

Egypt, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 87, 1991, p. 293.

⁸⁵ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, 30:

⁸⁶ Gardiner A. H., Ancient Egyptian Onomastica, Vol. II, p. 146.

⁸⁷ Claudii Ptolemaei Geographia, edidit C. F. A. Noebbe, t. I, IV, V, 51, p. 260; Pliny, Natural History, vol. II, V, 49, p. 254.

⁸⁸ Հերոդոտոս, նշվ. աշխ., II, էջ 165-166; III, 6; "A Commentary on Herodotus Books I-IV", p. 365.

⁸⁹ Herodotus, with an English translation by A. D. Godley, Vol. II, Cambridge-Massachusetts-London, 1928, Loeb Classical Library, IV, 166, p. 370; Ray J. D., Egypt 525-404 B. C., p. 266.

⁹⁰ Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. III, XVI, 51, p. 56; Дандамаев М. А. "Политическая история Ахеменидской державы", стр. 105; Olmstead A. T., History of the Persian Empire, p. 312.

⁹¹ Дандамаев М. А. "Месопотамия и Иран в VII-IV вв. до н. э.", стр. 150.

ջում է փոխարքա տիտղոսով⁹², այսինքն՝ Աքեմենյան արքայատոհմի գլխավոր ներկայացուցիչներից մեկին է վստահվել այս կարևոր սատրապության կառավարումը: Մ.թ.ա. 454-403 թվականներին Եգիպտոսի սատրապն էր Արշամեսը⁹³, իսկ մ.թ.ա. 342 թվականին՝ Եգիպտոսի վերանվաճումից հետո, Արտաքսերքսես Գ-ն Եգիպտոսի սատրապ է նշանակում Փերենդատեսին⁹⁴:

Ըստ Արիանոսի՝ մ.թ.ա. 334 թվականին Գրանիկոսի ճակատամարտում սպանվում է Եգիպտոսի սատրապ Սավակը⁹⁵, որն, ըստ էության, եղել է պարսկական բանակի հեծելազորի հրամանատարներից մեկը: Եգիպտոսի սատրապ Մազակը Ալեքսանդր Մակեդոնացուն ենթարկվում է առանց դիմադրության. եգիպտական քաղաքները՝ Պելուզիումը, Հելիոպոլիսը, Մեմփիսը, մակեդոնացի նվաճողին ենթարկվում են կամավոր: Ալեքսանդր Մակեդոնացին կարճ ժամանակ անց հիմնադրում է Հին աշխարհի ամենահայտնի քաղաքներից մեկը՝ Ալեքսանդրիան⁹⁶: Արիանոսը հայտնում է նաև, որ Ալեքսանդրը Լիբիայի կառավարումը հանձնում է Ապոլլոնիդոսին⁹⁷: Սովորաբար Լի-

⁹² Herodotus, with an English translation by A. D. Godley, Vol. III, Cambridge-Massachusetts-London, 1938, Loeb Classical Library, VII, 7, p. 308. Հմմտ. Jacobs B., Die Satrapienverwaltung im Perserreich zur Zeit Darius' III, Wiesbaden, 1994, S. 164.

⁹³ Дандамаев М. А. "Политическая история Ахеменидской державы", стр. 182; "Aramaic Documents of the Fifth Century B. C.", abridged and revised edition by G. R. Driver, Oxford, 1957, pp. 10-12, 92.

⁹⁴ Дандамаев М. А., նշվ. աշխ., էջ 253; Bresciani E., The Persian Occupation of Egypt, p. 526.

⁹⁵ Արիանոս, նշվ. աշխ., էջ 68: Հմմտ. Ռուփոս, Ալեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը, «Ալեքսանդր Մակեդոնացի», Երևան, 1987, էջ 314; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. III, XVII, 34, p. 137.

⁹⁶ Արիանոս, նշվ. աշխ., էջ 89-90; Ռուփոս, էջ 314, 333-334; Плутарх, Александр, XXV, "Избранные жизнеописания", т. II, Москва, 1987, стр. 387-388.

⁹⁷ Արիանոս, նշվ. աշխ., էջ 93; Ռուփոս, էջ 337; Jacobs B., Die Satrapienverwaltung im Perserreich zur Zeit Darius' III, S. 168; Burstein S. M., Alexander in Egypt: Continuity or Change? in: Achaemenid History, VIII, Continuity and Change, ed. by Heleen Sancisi-Weerdenburg, Leiden, 1994, p. 385.

բիայի տարածքն արևմուտքում հասցվել է մինչև Ջիբրալթար⁹⁸, սակայն Մակեդոնիայի թագավորն, ըստ երևույթին, միայն Սիվայի օագիսը⁹⁹ հարակից շրջաններով դարձնում է առանձին վարչական միավոր: Արիանոսը մի տեղում կողք կողքի հիշատակում է Եգիպտոսը և Կիրենան¹⁰⁰, այսինքն՝ Եգիպտոսին սահմանակից աֆրիկյան շրջանները¹⁰¹: Մեր կարծիքով Կիրենա-Կյուրենեի տակ պետք է հասկանանք Լիբիայի ծովափնյա մասը՝ Սիվայից հյուսիս՝ Ալեքսանդրիայից և Մարեոտիս լճից արևմուտք¹⁰², այն դեպքում, երբ Հերոդոտոսը Լիբիան և Կյուրենեն տարբերակում էր:

Ալեքսանդր Մակեդոնացու մահից հետո Եգիպտոսի և աֆրիկյան ժողովուրդների սատրապ է դառնում Պտղոմեոսը¹⁰³:

Եգիպտոսը՝ որպես պարսիկներին հպատակ երկիր, հիշատակվում է Բեհիսթոնի արձանագրությունից սկսած¹⁰⁴: Դարեհ Ա-ի՝ Պերսեպոլիսի արձանագրություններից մեկում՝ DPh-ում, Քուշը հիշատակվում է որպես տերության հարավարևմտյան ծայրամաս¹⁰⁵: Նույն թագավորի՝ Նաղշե Ռոստամի արձանագրության մեջ (DNa) Եգիպտոսը, Լիբիան, Եթովպիան արդեն հիշատակվում են միասին. Եգիպտոսն առանձին, իսկ Լիբիան և Եթովպիան՝ կողք կողքի¹⁰⁶: Աքեմենյան թագավորի հրամանով կառուցվում է նաև Սուեզի ջրանցքը¹⁰⁷: Դարեհ Ա-ն

⁹⁸ Արիանոս, նշվ. աշխ., էջ 201:

⁹⁹ Jacobs B., Die Satrapienverwaltung im Perserreich zur Zeit Darius' III, S. 173. Սիվայի կրոնաքաղաքական նշանակության մասին տե՛ս Bowden B., Alexander in Egypt: Considering the Egyptian Evidence, in: Alexander in Africa, ed. Ph. Bosman, Acta Classica Supplementum V, Pretoria, 2014, pp. 38-55.

¹⁰⁰ Արիանոս, նշվ. աշխ., էջ 251:

¹⁰¹ Ռուփոս, նշվ. աշխ., էջ 337:

¹⁰² Հմմտ. Ռուփոս, նշվ. աշխ., էջ 334:

¹⁰³ Անդ, էջ 596; Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius, Vol. III, XVIII, 3, p. 228; The Oxford History of Ancient Egypt, p. 389; Curtius Rufus, Histories of Alexander the Great, Book 10, transl. by J. C. Yardley, with Introduction and Historical Commentary by J. E. Atkinson, Oxford, 2009, p. 220.

¹⁰⁴ Kent R., նշվ. աշխ., էջ 117:

¹⁰⁵ Նույն տեղում, էջ 136:

¹⁰⁶ Նույն տեղում, էջ 137:

¹⁰⁷ Նույն տեղում, էջ 147: Տե՛ս նաև Kent R., The Darius Suez c Inscription, JNES,

իրեն հայտարարում էր Վերին և Ստորին Եգիպտոսի տիրակալ, որի տիրապետության տակ էին տափաստանների և լեռների երկրները¹⁰⁸, այսինքն՝ եգպտի դեպք, երբ չեն թվարկվում հպատակ ժողովուրդները կամ երկրները: Դարեհ Ա-ի եգիպտական հիերոգլիֆ արձանագրությունում Եգիպտոսը, Լիբիան և Նուբիան հիշատակվում են կողք կողքի, աշխարհագրական հերթականությամբ¹⁰⁹:

Այսպիսով, կատարված քննությունը ցույց է տալիս, որ Եգիպտոսն Աքեմենյան տերության հարուստ և ընդարձակ սատրապություններից մեկն էր, որտեղ Աքեմենյան թագավորները մշտապես ձգտում էին ռազմաքաղաքական-տնտեսական գործուն միջոցներով ամուր պահել իրենց իշխանությունը: Վարչական առումով VI սատրապությունը բաժանված էր չորս ենթաշրջանների՝ Եգիպտոս, Լիբիա, Կյուրենե և Բարկա:

KHORIKYAN HOVHANNES

EGYPT IN THE SATRAPIC DIVISION SYSTEM OF ACHAEMENID PERSIA

The Egyptian Satrapy had the first-rate importance for Achaemenid Persia. Many important and wrinkled issues on the administrative policy and historical geography of the VI Satrapy were examined in the article, the elucidation of which has an important meaning for studying the history of Achaemenid Persia. Analysis of informations received from Herodotus and other ancient sources shows that Egypt had great economic and military importance to Persian Court. The VI Satrapy was divided into four subdistricts: Egypt, Libya, Cyrene and Barca.

Vol. I, 1942, pp. 415-421; Lloyd A. B., Darius I in Egypt: Suez and Hibis, in: Persian Responses: Political and Cultural Interactions with (in) the Achaemenid Empire, ed. C. Tuplin, Swansea, 2007, pp. 99-115.

¹⁰⁸ Roaf M., The Subject Peoples on the Base of the Statue of Darius, Cahiers de la Délégation Archéologique Française en Iran, 4, 1974, p. 75.

¹⁰⁹ Yoyotte J., Les inscriptions hiéroglyphiques. Darius et l'Égypte, Journal Asiatique, t. 260, Paris, 1972, f. 3-4 pp. 258-259.